

Familj, vårdansvar och planer på fortsatt yrkesarbete

av Pauli Forma

Pauli Forma
pauli.forma@utu.fi

Socialförsäkringssystemen och familjesituationerna är på många sätt sammanlänkade. Många sociala förmåner är avsedda som stöd i familjernas olika livsskeden. Sådana är bland annat barnbidraget och stödet för hemvård av barn eller familjepensionerna. Familjen är emellertid relevant också i fråga om andra sociala förmåner än de egentliga familjeförmånerna. Olika situationer i en persons familj eller närmaste krets kan inverka på hur personen utnyttjar andra sociala förmåner än de egentliga familjeförmånerna. I praktiken innebär detta också ett val mellan att delta i arbetslivet och att få sin utkomst genom den sociala tryggheten. Den tid då det finns små barn i familjen är en typisk situation där arbetstagare väljer om de skall delta i arbetslivet eller ta vara på den möjlighet att sköta barnen hemma som den sociala tryggheten erbjuder. Även andra slag av omsorgsuppgifter kan ha samma relevans i fråga om deltagande på arbetsmarknaden. Den som behöver omvårdnad kan till exempel vara föräldrarna, maken eller någon annan som inte klarar av sina vardagliga bestyr utan hjälp. Vårdansvar sent under yrkesbanan kan därför bidra till ett beslut att dra sig tillbaka från arbetsmarknaden genom pensionssystemet.

Vårdansvar kan även ha ett mer indirekt samband med beslut att söka pension, om omvårdnaden i kombination med de krav som förvärvsarbetet ställer väsentligt ökar den belastning som arbetstagaren utsätts för. Därför har det talats om att i synnerhet kvinnor har en dubbel börda (double burden) i form av krav från både familjens/vårduppgiftens och arbetslivets sida. En dylik situation har konstaterats bland annat öka sjukfrånvaron. (Bratberg, Dahl & Risa 2002).

Relationen mellan vårdansvar och deltagande i arbetslivet är en väsentlig och aktuell fråga, eftersom befolkningens åldersstruktur i Finland och i de flesta andra västländer inom

en nära framtid medför att det kommer att behövas fler som är i behov av omsorg än idag. I Norden spelar den offentliga sektorn fortfarande en central roll i omsorgsproduktionen. Om den offentliga sektorns roll som omsorgsproducent minskar i framtiden, kan det medföra ett ökat tryck på den omvårdnad som ges av närstående. (Lehto, Moss & Rostegaard 1999).

Familjen är aktuell också utöver frågan om vårdansvar. Det har blivit ett centralt sam-
Politices doktor **Pauli Forma** är forskningschef på Kommunernas pensionsförsäkring och verkar för närvarande som professor i socialpolitik vid Åbo universitet. På senare tid har han forskat i deltidspensionering ur olika perspektiv.

hällspolitiskt mål att familjeliv och arbete skall gå att sammanjämka. Bland annat förändringar i familjestrukturen och i kvinnornas deltagande i arbetslivet samt arbetsmarknadens ökade krav skärper konflikten mellan arbete och familj (Leira 2002). För att konflikten skall gå att lösa behövs åtgärder från den offentliga maktens sida (Esping-Andersen 1996). Därför tas målet upp till exempel i den nuvarande finska regeringens program, och sammanjämkningsen av familj och arbete har blivit ett aktuellt tema även i andra länder. (se Gornick & Mayers 2003).

Relationen mellan arbete och familj är viktig i första hand för familjernas och familjemedlemmarnas välbefinnande, men även med tanke på allmänna samhällspolitiska mål. En viktig dimension i sammanjämkningsen av familjeliv och arbetsliv är tidsbristen och fördelningen av den knappa tiden mellan dessa två. Då kan deltid- eller heltidspension erbjuda en möjlighet att frigöra tid från arbetet till förmån för familjen. Ett av de viktigaste samhällspolitiska målen i Finland och andra länder är att senarelägga pensioneringarna. Folk borde arbeta längre, dels för att pensionerna skall kunna bekostas, dels för att arbetskraften skall räcka till. Tiden i förvärsarbete och graden av deltagande i arbetslivet borde maximeras och folk borde stanna kvar i arbetslivet så länge som möjligt. Därför är sammanjämkningsen av arbete och familj också ett viktigt pensionspolitiskt mål.

I denna artikel analyseras finländska kommunanställdas erfarenheter av sammanjämkningsen av familjen och arbetet och av vårdansvar, och deras samband med välbefinnande i arbetet samt planerna på fortsatt förvärsarbete utgående från enkätmaterial.

Material och design

Som material används materialet i undersökningen Kommunjobb 2010. Undersökningen är en del av ett samarbetsprojekt mellan Fin-

lands Kommunförbund, Kommunala arbetsmarknadsverket och Kommunernas pensionsförsäkring med syfte att skapa beredskap för den ökande pensioneringstakten och den skärpta konkurrensen om arbetskraft som kommer att inträffa inom den närmaste åren. Materialet insamlades på frågeformulär i början av 2003 (se närmare uppgifter på www.keva.fi). Urvalet för enkäten gjordes slumpmässigt bland anställda inom kommunsektorn i slutet av 2001. Svarsprocenten var totalt 60, vilket kan anses vara tämligen bra.

I det material, som behandlas i artikeln, medtogs endast de respondenter som vid svarstidpunkten arbetade inom kommunsektorn och som inte var t.ex. vårdlediga eller arbetslösa. För studien av sammanjämkningsen av arbete och familj uteslöts även ensamstående personer ur analyserna. Hela materialet bestod sålunda av 2108 respondenter. I materialet ingick 432 män (20,5 %) och 1676 kvinnor (79,5%), medelåldern var 46,5 år. I fråga om vårdansvar togs även ensamstående respondenter med. Då bestod materialet av 2515 respondenter, varav 517 (20,6%) var män och 1998 (79,4 %) kvinnor. Medelåldern var 46,5 år. Metoderna i artikeln är granskning av procentuella fördelningar och logistisk regressionsanalys som multivariat metod när det finns behov att standardisera olika faktorer.

Artikeln har som mål att för det första ge en överblick av sammanjämkningsen av arbete och familj. Ett mål är också att ge en bild av hur mycket och hurdant vårdansvar förvärsarbetande personer har. I den andra fasen analyseras vilket samband dessa konflikter och olika vårdansvar har med de anställdas välbefinnande och deras planer att arbeta vidare.

Sammanjämkningsen av familj och arbete mättes med två påståenden.

För det första kartlades respondenternas erfarenheter av om förpliktelsen hemma blev lidande på grund av förvärsarbetet. Påståendet löd:

”Jag känner att jag försummar mina förpliktelser hemma på grund av mitt förvärvsarbete.”

För det andra tillfrågades respondenterna om de upplevde att deras arbete blev lidande på grund av saker och ting hemma. Här löd påståendet:

”Jag har svårt att koncentrera mig på mitt arbete på grund av hemangelägenheter.”

Båda frågorna hade fem svarsalternativ, 1=instämmer helt, 2=instämmer delvis, 3= kan inte säga, 4=instämmer knappast och 5=instämmer överhuvudtaget inte. I analyserna definieras andelen personer som upplever konflikter mellan arbete och familj som den sammanlagda procentandelen av två positiva svar (som anger att personen upplever en konflikt).

Frågan om vårdansvar hade formulerats på följande sätt:

”I olika livssituationer får människor olika slag av vårdansvar för sina närmaste (den som behöver omvårdnad klarar till exempel inte självständigt av sina vardagssysslor). Har Du för närvarande ett sådant ansvar för omvårdnaden av någon, vem eller vilka?”

0=ingen, 2= ett eller flera småbarn, 3=din/dina eller din makes/makas förälder eller föräldrar, 4=din make/maka, 5=annan nära anhörig, 6=en vän. Respondenten kunde välja flera alternativ enligt sin egen situation.

Dessutom ställdes följande fråga om den belastning som vårdansvaren medförde:

”Om du tänker på dina egna resurser och möjligheter (hur du orkar, tidsanvändningen, avstånd m.m.), hur tung eller lätt anser du då att denna omvårdnad är?”

Svarsalternativen var: 1=synnerligen lätt, 2=ganska lätt, 3=inte lätt och inte tung, 4=ganska tung, 5=synnerligen tung.

Vid studien av sambandet mellan sammanjämkningen av familj och arbete och vårdansvaren å ena sidan och välbefinnandet i arbetet samt planerna på fortsatt arbete å andra sidan användes följande variabler:

Välbefinnande i arbetet:

1. upplever respondenten att han eller hon orkar med fritidsintressen efter arbetsdagen?
2. känner respondenten utmattning?
3. upplever respondenten att hans eller hennes psykiska arbetsförmåga har blivit nedsatt?

Planer på fortsatt arbete:

1. har respondenten planerat att gå i pension före pensionsåldern?
2. har respondenten planerat att gå i deltidspension när det åldersmässigt är möjligt?
3. har respondenten planerat att fortsätta arbeta efter att ha fyllt 63 år?

Samtliga frågor har använts i tidigare undersökningar om arbetshälsa och pensionering med undantag av frågan om fortsatt arbete efter 63 års ålder. Denna fråga togs med i synnerhet för att kartlägga arbetstagarnas planer på att utnyttja den flexibla pensionsålder som införs genom 2005 års pensionsreform i Finland (se Kallinen 2003).

Resultat

Sammanjämkning av familj och arbete

Tabell 1 visar sammanjämkningen av familj och arbete enligt vissa bakgrundsvariabler. Faktorer som studeras är kön, ålder, utbildning, arbetstidsuppläggning, familjetyp och barnantal. Arbetets natur studeras utgående från de krav som arbetet ställer. Variabeln har konstruerats enligt Karaseks (1979) modell med mätning i synnerhet av hur hektiskt arbetstempot är. I tabellen anges procentfördelningen för samtliga respondenter och för kvinnor. Männens svar kunde inte studeras specificerade enligt bakgrundsvariablerna, eftersom resultaten skulle ha varit otillförlitliga på grund av det lilla antalet svar. Jämförelsen av fördelningen av samtliga respondenters svar och kvinnornas svar ger i varje fall information om hur kvinnornas och männens svar skiljer sig från varandra. Den statistiska signi-

fikansen studeras med ett χ^2 -test.

Totalt anses arbetet störa familjelivet mer än familjen stör arbetslivet. Ca 33 procent av respondenterna upplever att de försummar sin familj på grund av arbetet, medan lite mer än 10 procent uppger att arbetet lider på grund av hemangelägenheterna. Upplevelsen att famil-

jen försummas är förknippad med en ålder under 45 år, hög utbildning, treskiftsarbete eller oregelbunden arbetstid samt krävande arbete. Högutbildade förlänger kanske sin arbetsdag eller fortsätter arbetet hemma. Ju fler barn det finns i familjen, desto mer känner respondenterna att de försummar sina förplik-

Tabell 1. Svårigheter att koncentrera sig på arbetet på grund av hemangelägenheter och upplevelse av att försumma förpliktelserna hemma enligt olika bakgrundsvariabler. Procentandelen av respondenter som helt eller delvis instämmer med påståendena, p-värden (χ^2 -test) inom parentes.

	Svårt koncentrera sig på arbetet på grund av hemangelägenheter		Upplever sig försumma förpliktelser hemma p.g.a. arbete	
	samtliga	kvinnor	samtliga	kvinnor
Samtliga	10,5		32,6	
Kön	(,044)		(,058)	
män	7,9		28,8	
kvinnor	11,2		33,6	
Ålder	(,000)	(,000)	(,000)	(,000)
< 35	8,3	8,5	39,2	41,8
35-44	14,4	16,0	41,0	42,3
45-54	11,2	11,3	30,2	29,4
55 <	5,2	5,7	22,9	25,6
Utbildning	(,534)	(,160)	(,000)	(,000)
ingen yrkesutbildning	10,4	9,9	22,3	23,4
yrkesutbildning	9,0	9,3	24,9	25,4
institut	10,7	11,4	36,3	36,1
högskola	12,2	14,4	40,4	45,1
Uppläggnings av arbetstiden	(,093)	(,260)	(,000)	(,013)
dagarbete	9,6	10,6	31,1	32,7
2-skiftsarbete	14,9	14,6	31,7	30,1
3-skiftsarbete	11,8	11,0	39,7	39,5
nattarbete/oregelbunden	12,8	16,1	47,7	48,4
Familjetyp	(,000)	(,000)	(,000)	(,000)
2 vuxna	7,2	6,9	24,9	25,0
2 vuxna och barn	11,6	13,0	36,8	38,6
ensamförsörjare	19,6	19,3	40,1	39,6
Antalet barn	(,000)	(,000)	(,000)	(,000)
1 barn	7,2	9,0	30,9	31,8
2 barn	8,3	18,1	39,4	41,9
3 eller fler barn	15,6	15,7	44,9	46,8
Arbetets krav	(,001)	(,003)	(,000)	(,000)
rimliga	8,9	9,6	20,9	22,5
medelmåttiga	8,8	9,0	30,2	29,0
hårda	14,1	14,9	49,0	49,4

telser hemma. Upplevelsen av att försumma förpliktelserna hemma är vanligast bland ensamförsörjare. Resultaten i fråga om svårigheter att koncentrera sig på arbetet fördelas på ett liknande sätt enligt bakgrundsfaktorerna. Svårigheterna med att koncentrera sig på arbetet är förknippade med den ålder då man brukar bilda familj, flera barn i familjen samt ensamförsörjarskap. Problemen att sammanjämka familj och arbete ser ut att vara något större bland kvinnor än bland män. I synnerhet högutbildade kvinnor och flerbarnsmöd-rar känner ofta att de försummar familjen.

Vårdansvar

I tabell 2 granskas förekomsten av olika slag av vårdansvar i hela materialet, efter kön och efter ålder. I blanketten specificerades omvårdnaden av barn, egna eller makens föräldrar, maken, annan anhörig eller en vän. Allt som allt har anställda inom kommunsektorn rätt mycket vårdansvar av olika slag. Sammanlagt 48 % av de anställda har något slag av vårdansvar. Oftast gällde det omvårdnad av små barn (24,8 %). Näst vanligast var omvård-

naden av egna eller makens föräldrar (16,3 %). Ca 6 % av respondenterna tar hand om någon annan nära anhörig, 5 % om ett vuxet barn och 3 % om sin make. Vårdansvar för andra än anhöriga är mycket sällsynta, endast 2 % av respondenterna tar hand om en vän.

Åldern har en stor betydelse för hur mycket vårdansvar man har eller vem man tar hand om. I yngre åldersgrupper betonas omvårdnaden av barn och i äldre åldersgrupper accentueras omsorgen om egna eller makens föräldrar. I den äldsta åldersgruppen (över 55 år), där frågan om fortsatt förvärvsarbete är relevant, är det vanligast att man tar hand om egna eller makens föräldrar. Intressant är också att 45–54-åringar ofta har både barn och föräldrar att ta hand om. I denna grupp torde det finnas flest arbetstagare som har vårdansvar i två riktningar. Mellan mäns och kvinnors vårdansvar finns inga stora skillnader. I fråga om samtliga vårdansvar finns det sammantaget ingen statistiskt signifikant skillnad mellan män och kvinnor. Kvinnor har dock något mer vårdansvar för egna eller makens föräldrar och andra anhöriga.

Tabell 2. Förekomsten av vårdansvar i hela materialet och enligt kön och ålder. Procent, p-värden inom parentes.

	Vem som vårdas							
	Något vårdansvar	Tungt vårdansvar	Små barn	Vuxet eller vuxna barn	Egen eller makens föräldrar	Make	Annan nära anhörig	Vän
samtliga	48,2	9,5	24,8	5,0	16,3	2,7	6,3	1,5
män	(,156)	(,000)	(,211)	(,250)	(,002)	(,766)	(,006)	(,255)
kvinnor	45,5	4,4	26,9	4,1	11,8	2,5	3,7	1,0
	48,9	10,8	24,2	5,3	17,5	2,8	7,0	1,7
	(,000)	(,000)	(,000)	(,000)	(,000)	(,000)	(,006)	1)
< 35	39,2	4,5	33,7	,7	3,1	2,4	2,4	-
35-44	62,6	7,5	49,8	2,2	11,8	1,2	5,7	-
45-54	47,3	10,6	17,8	7,8	20,3	2,4	6,6	-
55-	37,7	12,5	3,5	5,6	21,2	5,2	8,6	-
Upplever som tungt	-	-	23,8	29,1	37,0	36,8	37,7	34,2

1) För få fall.

Respondenterna tillfrågades också om de upplever att vårdansvaret är tungt. Allt som allt ca var tionde upplever att vårdansvaret är tungt. Kvinnorna har tydligt mer vårdansvar som de upplever som tunga. Som tyngst upplevs omvårdnaden om maken (36,8 %), en förälder (37,0 %) eller någon annan anhörig (37,7 %). Att ta hand om små barn upplevs som minst tungt (23,8%).

Familjen, vårdansvaren och arbetshälsan

I tabell 3 granskas vilken betydelse sammanjämkningen av arbete och familj och vårdansvaren har för välbefinnandet. Vi konstaterar att upplevelsen av relationen mellan familjen och arbetet har ett starkt samband med alla beroende variabler som studeras. De respondenter som upplever en konflikt mellan arbetet och familjen orkar inte med fritidsintressen efter jobbet, är utmattade i sitt arbete och känner att deras psykiska arbetsförmåga är nedsatt. Liknande resultat, om också något svagare, får vi vid betraktelsen av om familjen försvårar koncentrationen på arbetet. Tydligast är sambandet mellan koncentrations-svårigheterna i arbetet och nedsatt psykisk arbetsförmåga.

I fråga om vårdansvar är resultaten inte på samma sätt tydliga. Arbetstagare som vårdar någon har endast lite krafter över för fritidsintressen efter arbetsdagen, men omvårdnaden har inte samband med utmattning eller nedsatt arbetsförmåga. Bilden ändras dock när vi betraktar vårdansvar som upplevs som tungt. Ett tungt vårdansvar är förknippat med avsaknad av fritidsintressen, utmattning i arbetet och nedsatt psykisk arbetsförmåga.

Familj, vårdansvar och fortsatt förvärvsarbete

I tabell 4 studeras vilket samband relationen mellan arbete och familj samt vårdansvar har med pensionering och fortsatt förvärvsarbete. Bedömningen att familjen lider på grund av

arbetet har ett tydligt samband med alla variabler som beskriver pensionering och fortsatt förvärvsarbete. Respondenter som känner att de försummar sin familj på grund av arbetet planerar att gå i pension före pensionsåldern. Likaså planerar de att gå i deltidspension och är inte beredda att fortsätta arbeta efter fyllda 63 år. Resultaten är inte alldeles lika tydliga i fråga om upplevelsen av att arbetet lider på grund av familjen. Upplevelsen att arbetet lider på grund av familjen är enbart förknippad med planer på deltidarbete. Resultat som gäller vårdansvar stöder inte påståenden om att vårdansvaren spelar en stor roll för pensionering. Hur tungt vårdansvaret är har inte heller betydelse i detta hänseende.

Man vill alltså lösa konflikten mellan arbete och familj genom att minska arbetstiden genom att gå i pension helt eller på deltid. I fråga om vårdansvar är läget ett annat. Det uppstår inte en likadan konflikt mellan omvårdnaden och arbetet. Ätminstone vill man inte lösa denna konflikt enkelt genom att gå i pension. Omsorgsuppgiften är möjlig trots förvärvsarbetet och eventuellt upplevs arbetet till och med som en positiv resurs och balanserande faktor.

Avslutningsvis

Resultaten ger vid handen att ungefär var tredje anställd inom kommunsektorn upplever att hemangelägenheterna lider på grund av arbetet. Olika familjerelaterade faktorer, såsom antalet barn, och även faktorer i arbetslivet, såsom uppläggnings av arbetstiden och de krav som arbetet ställer visade sig betydelsefulla för sammanjämkningen av familj och arbete. Å andra sidan upplever ungefär var tionde respondent att hemangelägenheterna stör koncentrationen på arbetet. Enligt analyserna har upplevelsen av hur arbetet och familjen kan sammanjämkas ett starkt samband med välbefinnandet i arbetet och även planerna på att fortsätta i arbetslivet.

Sammanjämkningen av familj och arbete kan alltså antas ha såväl en direkt som en indirekt inverkan på övergången i pension. Sålunda är sammanjämkning av familj och arbete en synnerligen relevant sakfråga ut pensions-

politiskt perspektiv.

Nästan varannan arbetstagare har något slag av vårdansvar och sammanlagt 10 procent har ett vårdansvar som de finner tungt. Vårdansvarens samband med arbetshälsa och pen-

Tabell 3. Sambanden mellan fritidsintressen, utmaning och pensioneringsplaner å ena sidan och sammanjämkningen av arbete och familj samt vårdansvar å andra sidan. Oddskvoter enligt logistisk regressionsanalys, kön, ålder, utbildning och hälsa som kontrollvariabler. P-värden inom parentes.

	Orkar inte med fritidsintressen efter jobbet	Känner utmattning i arbetet	Nedsatt psykisk arbetsförmåga
(1) Känner sig försumma förpliktelserna hemma p.g.a. arbete			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	3,10 (.000)	4,79 (.000)	1,79 (.000)
(2) Svårt att koncentrera sig på arbetet p.g.a. hemangelägenheter			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	1,75 (.000)	2,08 (.000)	2,59 (.000)
(3) Vårdansvar			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	1,69 (.000)	1,19 (.112)	,95 (.678)
(4) Tungt vårdansvar			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	1,62 (.002)	1,76 (.001)	1,54 (.013)

Tabell 4. Sambanden mellan planer på pensionering eller fortsatt arbete och sammanjämkning av arbete och familj samt vårdansvar. Oddskvoter enligt logistisk regressionsanalys, kön, ålder, utbildning och hälsa som kontrollvariabler. P-värden inom parentes.

	Planerar förtidspension	Planerar deltidspension	Planerar inte fortsätta arbeta efter fyllda 63
(1) Känner sig försumma förpliktelserna hemma p.g.a. arbete			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	1,55 (.000)	1,54 (.000)	1,56 (.011)
(2) Svårt att koncentrera sig på arbetet p.g.a. hemangelägenheter			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	1,12 (.482)	1,35 (.055)	0,99 (.980)
(3) Vårdansvar			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	,94 (.505)	,93 (.442)	,79 (.154)
(4) Tungt vårdansvar			
Nej	1,00	1,00	1,00
Ja	,91 (.586)	,90 (.536)	1,14 (.649)

sionering är inte riktigt lika tydligt. Enbart existensen av vårdansvar har inget betydande samband med välbefinnandet i arbetet och inte heller med planerna på fortsatt förvärvsarbete. Tungt vårdansvar har däremot ett samband med välbefinnandet i arbetet, men inte heller detta har ett direkt samband med arbetstagarnas planer att gå i pension. Vårdansvarens relation till fortsatt förvärvsarbete är alltså indirekt: tungt vårdansvar påverkar arbetshälsan som i sin tur påverkar beslutet om fortsatt arbete.

I denna undersökning gjordes en rätt grov analys av sammanjämkningen av arbete och familj. Därför är det svårt att sammanfatta tydliga politiska rekommendationer. Det ser emellertid ut att vara högutbildade kvinnor och å andra sidan kvinnor i atypiska anställningar som möter de största utmaningarna i fråga om att sammanjämka arbete och familj. I dessa grupper kan ökad flexibilitet i arbetstiderna och i synnerhet en rimligare dimensionering av arbetsmängden lindra konflikten mellan arbete och familj. För anställda med skiftarbete kan möjligheten att själv påverka arbetsskiftet ha en positiv inverkan. För ensamförsörjare är ett fungerande dagvårdssystem en kritisk faktor för det första med tanke på deras deltagande i arbetslivet över huvud taget och å andra sidan också med tanke på en fungerande vardag. Även om arrangemangen och situationen inom arbetslivet har en stor betydelse för hur sammanjämkningen av arbete och familj lyckas, bör man komma ihåg att en stor del av ansvaret för relationen mellan arbete och familj bärs av den arbetstagaren själv. Hur det vardagliga ansvaret inom familjerna fördelas påverkar också hur arbetstagarna för egen del upplever förhållandet mellan arbetet och familjen.

Som helhet tyder undersökningens resultaten på att frågor kring familj och omsorg har betydelse för arbetstagarnas planer på fortsatt förvärvsarbete eller pension. I Finland och även i andra länder lägger man ned mycket arbete på att utveckla arbetslivet. Det vore bra om även sammanjämkningen av familj och arbete ingick som en viktig del och aspekt i detta utvecklingsarbete.

Litteratur

- Bratberg, Espen, Dahl, Svønn-Åge & Risa Alf Erling 2002. "The Double Burden' – Do Combinations of Career and Family Obligations Increase Sickness Absence among Women?" *European Journal of Sociological Review* 18 (2), 233-249.
- Esping-Andersen, Gösta 1996. "After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy". I Esping-Andersen, Gösta (red.) *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*. Sage. London.
- Gornick Janet, C. & Meyers, Marcia K. 2003. *Families that Work. Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. Russell Sage Foundation. New York.
- Karasek Robert A. 1979. "Job Demands, Job Decision Latitude, and Mental Strain: Implications for Job Redesign." *Administrative Science Quarterly*, June, volume 24, 285-308.
- Kallinen, Kaija 2003. "Den finländska modellen: Pensionsreformerna mognar fram genom förhandlingar och överenskommelser." *Nordisk Försäkringstidskrift* 4/2003, 319.
- Lehto, Juhani, Moss, Nina & Rostegaard, Tina 1999. *Universal Public Social Care and Health Services*. Teoksessa Kautto, Mikko, Heikkilä, Matti, Hvinden, Björn, Marklund, Staffan & Ploug Nils (red.): *Nordic Social Policy. Changing Welfare States*. Routledge. London.
- Leira, Arnlaug 2002. *Working Parents and the Welfare State. Family Change and Policy Reform in Scandinavia*. Cambridge University Press. London.